

Miego erdvė – lėlių kambarys

Laura Zaveckaitė

Vilniaus dailės akademija

Maironio g. 6, LT-01124 Vilnius

lzaveckaite@yahoo.co.uk

——— Ar sapnas – tai, kas artimiausia tikrovei? Atsakymas neaiškus. Kaip tik todėl, kad sapno reiškinys toks paslaptingas, įdomu ir svarbu patyrinėti jį tapybos, siurrealybės, fantomo ir vaizduotės kontekstuose.

Sapnų sferai logika nebūdinga: sapnuose tikime bet kuo – viskas rodosi esą realu. Galbūt sapno realybę priimame kaip vienintelę tiesą: sapne galime tapti bet kokiais padarais, atrodyti, kaip pageidaujame atrodyti, būti bet kokio tūrio; sapne netgi galime jaustis esantys lėlės, būti belyčiais ar hermafroditais. Vis dėlto svarbiausia tai, ką jaučiame. Bandysiu aiškintis, ar, būdami konkrečioje aplinkoje, konkrečiame apibrėžtame kūne, lemiamo savo mąstymą, ir kodėl pastarasis kinta, kodėl pasimaišo protas ir suvoktus teiginius sąmonė priima hiperbolizuotai arba visai panaikina, o aplinką stebi „pamėklinio žmogaus“ akys¹.

Kad atsakyčiau į minėtus klausimus, pristatysiu sukurtą sapną, kurį parašiau pasitelkdama kompiliacijos (kad sukurčiau sapno mirazą, perdirbau grožinę literatūrą) bei „susapnuotus“ metodus.

Reikšminiai žodžiai: sapno modelis, siurrealistinis išnykimas tarp sapno ir realybės, vizijos, vizionieriška tapyba.

¹ Arūnas Sverdiolas lėles vadina „pamėkliniais žmonėmis“. Pamėkliškumas čia susijęs su netikrumo savybe, su klausimu „apie netikrąją būtį ir duotį, apie būtį ir duotį to, kas nėra tikra“.

1.
Laura Zaveckaitė, *Štiurė*, 2020, aliejus, drobė,
150 × 180

Slipper, 2020, oil on canvas

Sapno modelis

Nesu tikra, kad tai aš, tačiau stebiu erdvę, kurioje esu. Jaučiu, kad šie kambariai turi akis. Mediena, dengianti visą namą, palyginti su aksomu, vėsi ir kieta kaip nugludintas akmuo. Esu nežinomoji, beasmenė moteris. Kadangi mano kambarys buvo per tuščias, kažkas jame paliepė pastatyti lėlių namą. Atitraukusi užuolaidas ir atidengusi devynis tuščius kambarius, vėliau serviruoju stalą išdėliodama rožėmis margintą servizą.

Manau, kad „geriausią“ kambarį vertėtų palikti svečiams, net jei jis retai – kartą ar dukart per savaitę – naudojamas. Mažoji svetainė – kitoje namo pusėje, joje daug jaukiau. Stovi tamsios patogios sofas ir kėdės, plevėsuoja aksominės užuolaidos. Namai ankštoki. Durys visuomet atsidaro tiksliai tą pačią minutę. Kitoje namo dalyje niekada nesilankiau. Namas didelis, jame daugybė laiptų, ir aš vis stabteliu, kad galėčiau viską apžiūrėti [1 il.]. Ant sienų kabo įvairūs paveikslai, kuriuose vaizduojami paukščiai arba gėlės. Kilimai ant laiptų ir koridoriuose daugiausia žali; juos puošia smulkūs geltoni, mėlyni ir raudoni raštai. Kiekvienoje laiptų aikštelėje stovi dekoratyvinės vazos su augalais ilgais, plonais lapais, kurie man praeinant suplevėsuoja. Dvejos uždarytos durys. Matau lentyną, pripildytą įvairiausių dydžių lėlių. Įžvelgiu ir dar šį tą: šešėlyje slypi viena ar dvi sunkesnės juodos kėdės. Ant židinio grotelių džiūsta skalbiniai ir suadytos kojines. Mažame kambaryje – du vipetų kūnai, ne didesni už naktinę plaštakę. Tamsiame ir neapšviestame kambario kampe užuolaidos vis dar atitrauktos, lyg nederamai į viršų pakelta suknelė. Ir vėl vipetų figūrėlės. Pasuku miniatiūrinius šunis į šviesą, jų kūnai švelnūs, aptraukti pilku pelės kailiu. Kambaryje lopšys, santuokinės lovos ir tai, ką galima pavadinti „amžinos nekaltybės pradžia“. Šviesoje lelijos atrodo kitaip, kaip niekada neregėtos egzotiškos gėlės. Atsisėdusi ant sofas stebėjausi kambario grožiu [2 il.].

Tyliai prisėdusi kamputyje, dailyraščių ant popieriaus juodomis paraštėmis užrašiau: „Esu pakankamo amžiaus gedulo suknelei ir juodiems papuošalams.“ Tada ant viršelio nupiešiau angelą (taip darau ir per gero elgesio pamokas). Matau, kaip siūbuoja lopšys. Savo lopšį palikau seniai. Ribą tarp vaiko ir moters sunku nubrėžti, nes tai – nei viena, nei kita, tačiau kartu – ir viena, ir antra.

2.

Laura Zaveckaitė, *Lelijų sofa*, 2020, aliejus, drobė,
150 × 130

Couch of lilies, 2020, oil on canvas

Repetuoju prieš veidrodį. Atrodau nežemiška, lyg negyva. Jei ne tos tamsios akys, kurios kelis kartus mirkteli ir vėl katiniškai tingiai prisimerkia, nepatikėčiau savo egzistavimu. Vėliau atsisėdu ir nuleidžiu akis, jausdama, kad jos dar niekada nebuvo tokios neapsakomai didelės ir vaikiškos. Jose nėra natūralaus judesio ar šilumos. Veidas baltas. Šiame veide esti kažkas keista ir lemtinga. Kūnas dvelkia vaniliniais kvapalais.

Namus viduje dalija pusiau sutrešę mediniai laiptai. Vakar vakare, gulėdama lovoje, įsivaizdavau mažytį šunelį, laukiantį lėlių namelyje, bet negalintį palikti kambario. Ore tvyrojo silpnas lelijų kvapas. Visame name buvo ramu – žvakių liepsnos nematyti.

Mažojoje svetainėje pamatau korsetą. Pagalvoju kai ką nelogiška, tačiau vis vien tuo patikiu, pasakau sau: „Praeitis dar pernelyg arti.“ Stabteliu ir įsiklausau, tačiau, be tylos, nieko daugiau negirdžiu. Šviesa beveik neapšviečia patalpos, o oras – pilnas dulkių. Staiga pakyla uždanga ir dulkių rūkas išsisklaido. Atrodo, kad išgirdau tylomis, lyg besislapstančią, įeinant moterį, dėvinčią vakarinę suknelę.

Matomi ženklai – namai be palangių. Iš kamino dūmai nerūksta. Gausu mažiausių buities apyvokos daiktų: laidynių, mažyčių krepšių, austų maišų; stovi kelios statinės, į kamą pastatyta plaušinė šluota, kaitintuvas. Puodai ir keptuvės, didžiuliai alaviniai dubenys sustatyti greta sidabrinių ąsočių, o taurės – ant plačių ažuolinio bufeto lentynų. Šių indų eilės siekia lubas. Tikriausiai lentynų niekuomet neužtraukia užuolaidėlėmis, nes visus išdėstytus daiktus nesunku pastebėti. Peiliai ir šakutės, siuvinėta pagalvėlė, susuktas gobelenas, kuriame vaizduojamos dvi moterys ir keletas vyrų. Viskas sustingę, dirbtina. Figūrėlės lėlių name nustoja skleisti sidabrinį švytėjimą – atrodo lyg išblukęs lėlės veidrodis. Iškamšos plaukai padaryti iš dažytos ėriuko vilnos. Paliečiu švelnų sabalo kailį. Siuvėjos, kurios kūrė šį dirbinį, bijojo net sušlamenti medžiaga.

Išdėliuju lėles tamsiuose lėlių namo kampuose, ir tai – daugiau nei paprasta imitacija. Stoviu prieš savo lėlių namą ir ieškau paslėptos užuominos, ženklo. Beveik visą laisvą vietą mažutėliame kambaryje užima namų apyvokos daiktai; regiu, kaip jie atgyja. Viskas tampa sapniška: kažkas vaikštinėja po kambarius – matau tai pro mažyčius langus. Lėlės kojytė

sugadinta negrižtamai. Aš viena savo kambaryje. Minčių koridoriai. Kambario kampe – varvekliai.

Atrodo, sienos yra paprasčiausios scenos plokštumos, dekoracijos, už kurių driekiasi didžiulė, nesibaigianti erdvė, tuštuma, niekis; tik mintys zuja pakampėmis. Bėgdama minčių koridoriais užsitraukiu ant galvos vieną iš gyvūnų kaukolių. Dabar suprantu, koks šis sapnas gyvas – jis pripildo orą naujos gyvybės. Langu rėmai panašūs į švarias akis, o įtemptoje tyloje namas bando save išgydyti. Tačiau viršuje mėnesiena paveikia netgi sapnuojančiojo vaizduotę. Naktis tamsi, žvaigždės mirga šaltai balta šviesa. Vaizduotės kaprizai brangūs, bauginantys, bet mieli. Kai stovėjau ten, tyliai nejudėdama, galėjau prisiekti, kad namas nebuvo vien tuščias kiautas, jis pats sau gyvena ir alsavo. Kambaryje viskas rodė, kad manęs ten esama: net krėslų pagalvėse įdubusi mano galva. Šis namas – tai kapo rūsys, kuria-me palaidotos baimės ir kančios.

Debesys užgožė mėnulį. Ilgai stebėjau šį reiškinį. Tada supratau, kad sapnuoju. Pabudusi pramerčiau akis, kuriose jaučiu sapniškas traiškansas. Šio sapno niekuomet niekam nepasakojau, bet jis – tik iliuzija, nes pati jį sukūriau.

Sapno kūrimo perspektyva

Rėmiausi sapno kūrimo strategija kaip antipodu tikram sapnui. Tačiau pirmiausia privalėjau išsiaiškinti, kaip konstruoja užmerktos akys, kaip jos komponuoja sapno esmę, jo prigimtį; psichologinis paaiškinimas – tai „paprasčiausia ir dažniausiai minima pasąmonės forma“². Beje, Sigmundas Freudas pirmasis pabrėžė, kad sapnas – tai karališkas kelias į „nesąmonybę“³.

Dabar atsigulk, padėk galvą ant pagalvės ir užsimerk. Miegok kietai, labanakt. Akys regi gyvenimo blyksnius, jo fragmentus. Tai ne aklumas, o veikiau išvirkščioji jo pusė. Tyrinėti sapną – tai „balansuoti tarp nepažinumo bei nuorodų į giluminius žmogaus prigimties klodus“⁴. Be abejo, tai priklauso nuo subjekto netrumparegystės. Carlas Gustavas Jungas yra

2 Vytautas Rubavičius ir Antanas Andrijauskas, *Psichoanalizės fenomeno interpretacijos* (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016), 139.

3 Kadangi terminas „pasąmonė“ neapima to, kas psichoanalizėje įvardijama terminu „nesąmoningoji sfera“ arba „nesąmonybė“, vartoju pastarąjį.

4 Antanas Andrijauskas, *Valios metafizika: Schopenhauerio filosofijos interpretacijos* (Vilnius: Versus Aureus, 2008), 328.

pasakęs, kad sapnas jam „tapo modeliu“⁵. Jo manymu, sapnai nemeluoja, jie „išreiškia taip, kaip sugeba – panašiai augalas auga ar gyvūnas ieško maisto taip, kaip sugeba. Lygiai taip pat ir akys nenori apgauti, bet galbūt mes patys apsigauname, būdami trumparegiai.“⁶ Todėl būtų pravartu pažvelgti plačiau ir atkreipti dėmesį į dėmenų santykius.

Sapną sudaro šie elementai:

1. Vizualūs įvaizdžiai;
2. Scenos;
3. Neapibrėžtumas;
4. Regimumas;
5. Tikrovei analogiška erdvė;
6. Regėtos vietos;
7. Grįžimas į praeitį;
8. Vaidmenys ir vaidmenų pasikeitimas;
9. Trikdantis mastelių suvokimas;
10. Intymumas;
11. Baimės ir keistos nuojautos;
12. Geismas;
13. Amžiaus nežinojimas;
14. Iškrypimas arba patologija;
15. Iškraipymo anomalija;
15. Priežastingumo ryšiai.

Tad susidaro tam tikra elementus rišanti medžiaga, įgalinanti apibūdinti, kaip regimasis svajos pavidalas, man atsimerkus, pervedamas į būties formą.

Kodėl mano sapno modelis tėra iliuzija? Pasak Jurijaus Lotmano, artikuliuotas, atpasakotas sapnas jau yra transformacija, tad daryčiau išvadą, kad jie tapatūs. Interpretacijos tikslas veikia surasti atitikmenis „lėlių namui“. Kokiais kriterijais remdamasi nustaciau atitikimą? Tokio nustatymo sąlyga ta, kad kažkas turi vykti uždaroje erdvėje. To pakanka, norint nukreipti mintis nuo niūrios kasdienybės ir perkelti į kitą, dirbtinę, tačiau atspindinčią tikrovę, realybę. Taip susikuria kiek kitokia prasmė, tarsi pradama balansuoti tarp įsivaizduojamo, iliuzinio ir dirbtinio, materialaus,

5 Carl Gustav Jung, *Atsiminimai vizijos, apmąstymai* (Vilnius: Margi raštai, 2018), 223.

6 *Ibid.*, 224.

pasaulio. Toks suvokimo aprašymas padėjo man atskleisti pirmojo namo įspūdių detales. Visiškai aiškus, „pajaustas“ erdvės poveikis pažadina tai, kas slėpėsi nesąmonybėje.

Bet gal mums viskas prisispaužia? „Kaipgi tu gali būti tikras, kad visas tavo gyvenimas nėra ištisas sapnas?“ – rašo René Descartes’as⁷. Tai būtis klausimas.

Siurrealistinis išnykimas tarp sapno ir realybės

Pakalbėkime apie siurrealybę. Dažnai pagalvoju, kad siurrealybė – tai tikrovė. Galbūt ji tikresnė už pačią tikrovę? Šiuos klausimus kelti būtina, bet atsakymai į juos – labai neaiškūs. Siurrealizmas – „tai sapnų kalba. Būtent sapnas arčiausiai tikrovės. Psichoanalizės iškeltas paradoksas tas, kad tikrovė pasirodo kaip sapnas sapne.“⁸ Siurrealios tikrovės tikslas – „pakeisti žmogaus patirtį“, patikėti nesąmonybės ir sapno galia. Belgų tapytojas Paulis Delvaux, apimtas nuolatinės sapno būsenos, vaizdavo naktimis vaikštinėjančias, galbūt lunatikuojančias merginas. Jo paveiksluose „atmosfera yra unikali ir hipnotizuojanti“. Pojūčiai sukuria siurrealią erotinio sapno aplinką.

Pasak Arthuro Schopenhauerio, „labai aiškiai atsiskleidžia artima giminytė tarp gyvenimo ir sapno: mes galime nesigėdyti ją pripažinti po to, kai ją pripažino ir išsakė daugelis didžiųjų protų.“⁹ Galima daryti išvadą, kad siurrealybė yra mūsų tikrovė.

Davidas Lynchas tai irgi suprato. Jo filmai kuria „iliuzijos produkciją – ši iliuzija apima tikrovę, kuri tikresnė nei mūsų įsivaizduojama „tikrovė“, nes nėra tikresnio dalyko už sapno tikrovę.“¹⁰

Vizijos

Kalbėdama siurrealistinių vizijų tema, norėčiau paminėti Lietuvos „penketuką“: Henriką Natalevičių, Mindaugą Skudutį, Raimundą Sližį, Bronių Gražį ir Romaną Vilkauską. Tapytojų kūryboje persipina maišatis,

⁷ Algis Uždavinys, *Kūrybinė vaizduotė* (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013), 223.

⁸ Christian Dubuis Santini, „Kodėl psichoanalizė suinteresuota Davido Lyncho filmu *Malholando kelias*?“, *Šiaurės Atėnai*, 2020 08 02, <http://www.satenai.lt/2020/12/21/kodel-psichoanalize-suinteresuota-davido-lyncho-filmu-malholando-kelias/>.

⁹ *Surrealism*, Tate, Jungtinė Karalystė, žiūrėta 2021 m. spalio 1 d., <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/s/surrealism>.

¹⁰ Žr. 8 išnašą.

groteskas, ironija, destrukcija, erotika, keisti personažai... Penketuko raktas – siurrealistinė vaizduotė, jos vedina tapytojų grupė atskleidžia sapnų prasmę. Vizijos apima fantasmagoriją, moters kūną, siekiama „nematoma paversti matoma, negyva – gyva, maža – dideliu“¹¹.

Vizionieriška tapyba

„Būtent vizionieriško tipo menininkas tiksliausiai atspindi jungiškios psichoanalizės branduolį.“¹² Viena šios krypties tapytojų buvo Jungo apologetė Leonora Carrington, savo paveiksluose naudojusi sapnų aiškinimo elementus.

Descartes'as apie vaizduotės kūrinius rašo:

Dauguma kūno nulemtų suvokimų priklauso nuo nervų, tačiau esama ir tokių, kurie visiškai nuo jų nepriklauso. Jie vadinami vaizduotės kūriniais – lygiai taip pat jie atsiranda tik todėl, kad skirtingai sužadintos dvasios, susidūrusios su įvairių anksčiau išpūdžių pėdsakais smegenyse, atsitiktinai pereina veikiau pro vienas nei pro kitas poras. Tokios yra mūsų sapnų bei svajū iliuzijos, dažnai apsilankančios mums sapnuojant, kada mūsų mintys klajoja be jokio tikslo.¹³

Išvada

Taigi apgraibomis atvėriau daug durų ir patekau į neišnarpliojamų, bet prasmingų mįslių kambarį. Suvokiu, kad tai sapnas. Tokia siurrealistinė sapnų prigimtis leidžia juose ieškoti prieglobsčio; neregėti gyviai, jausenos ir vizijos ten tampa pranašais.

Lėlių kambarys man tapo jaukia erdve veistis sapnams ir juos geriau pažinti, net prisijaukinti. Metaforiškai kalbant, kad juos prisijaukintum, būtina peržengti racionalumo slenkstį. Galbūt todėl vizijos labiau pavaldžios vizionieriams, o ne racionaliems kūrėjams. Tai balansavimas tarp nesąmonybės balso ir būties regėjimo; svyravimas tarp šių dviejų polių pagimdo autentišką vizionierišką tapybą.

Gauta — 2021 10 06

11 Viktoras Liutkus, *Penketas. Tapybos anatomija* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016), 94.

12 Rubavičius ir Andrijauskas, *Psichoanalizės fenomeno interpretacijos*, 139.

13 René Descartes, *Sielos aistros* (Vilnius: Jonas ir Jokūbas, 2020), 38.

Literatūra

- Andrijauskas, Antanas. *Valios metafizika: Schopenhauerio filosofijos interpretacijos*. Vilnius: Versus Aureus, 2008.
- Balzakas, de Honoré. *Tamsi istorija*. Vilnius: Vaga, 1997.
- Burton, Jessie. *Miniatiūristas*. Vilnius: Baltos lankos, 2016.
- Chevalier, Tracy. *Puoļ angelai*, Vilnius: Jotema, 2007.
- Descartes, René. *Sielos aistros*. Vilnius: Jonas ir Jokūbas, 2020.
- Dubuis, Santini Christian. *Kodėl psichoanalizė suinteresuota Davido Lyncho filmu Malholando kelias?* Vilnius: Šiaurės Atėnai, 2020. <http://www.satenai.lt/2020/12/21/kodel-psichoanalize-suinteresuota-davido-lyncho-filmu-malholando-kelias/>.
- Gustav, Jung Carl. *Atsiminimai vizijos, apmąstymai*. Vilnius: Margi raštai, 2018.
- Jurčiokonytė, Agnė. *Sapno semiotika Jono Meko knygoje „Mano naktys“*. Kaunas: OIKOS, 2013.
- Liddell, C. B. *Paul Delvaux's stuff of dreams*. The Japan Times, 2013. <https://www.japantimes.co.jp/culture/2013/02/21/arts/paul-delvauxs-stuff-of-dreams/>.
- Liutkus, Viktoras. *Penketas. Tapybos anatomija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016.
- Račiūnaitė, Tojana. *Pamėkliniai žmonės ir jų kūno fragmentai*. Vilnius: Problemos, priedas, 2020.
- Rubavičius, Vytautas ir Antanas Andrijauskas. *Psichoanalizės fenomeno interpretacijos*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016.
- Surrealism*. Tate, Jungtinė Karalystė. <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/s/surrealism>.

Summary

Space – a Doll Room

Laura Zaveckaitė

Keywords: dream model, surreal distinction between dream and reality, visions, visionary painting.

Is dream the closest thing to reality? The answer is unclear. Dream has an air of mystery, and thus, it is interesting and important to explore it in the contexts of painting, the surreal, phantoms and imagination.

Logic is not characteristic of the dream realm: in dreams, we believe in anything – everything seems real. Perhaps we accept the reality of the dream as the only truth: in a dream, we can become any creature we wish, look any way we wish and be of any shape we wish; we can dream that we are puppets, sexless, or hermaphrodites. What matters, however, is what we feel. I will try to explain whether, in a specific environment, in a specific defined body, we determine our thinking, and why it changes, why the mind gets confused and the perceived statements are accepted by our consciousness in a hyperbolized way, or are eliminated altogether, and why the environment is observed through the eyes of a “ghostly human being”.

In the first part of the article, while trying to answer the above questions, I will present a dream I have created using the compilation (re-cycled fiction to create a dream mirage) and “dreamt” methods.